

Pap Milán

Két világ között

*Chilei menekültek befogadása a szocialista Magyarországon, 1973–1974**

1974. augusztus 22-én a Salgótarjáni Síküvegyvár szocialista ifjúsági brigádja levelet írt a Magyar Szolidaritási Bizottság (MSZB) Chilei Akcióbizottságának,¹ amelyben jelezték, hogy pár nappal az 1973. szeptember 11-i chilei katonai puccs után felvették a meggyilkolt elnök, Salvador Allende nevét. A megelőző hónapokban kétszer is tiltakoztak táviratban a katonai junta terrorja ellen, és Luis Corvalán vezető chilei kommunista szabadon bocsátását követelték. Egy évvel a véres katonai puccs után méltóképpen kívánnak megemlékezni a történeletről, főképpen Allende elnökről. Szerették volna, ha az eseményen Magyarországon élő chilei szemtanúk és diákok is felszólalnának, ehhez kérték az MSZB segítségét.²

1974 szeptemberében az egész országban egymást érték a megemlékezések és a chileiekkel való szolidaritást kifejező rendezvények.³ Az idézett levélben leírtakhoz hasonló kérések tömegesen érkeztek a megelőző pár hónapban az MSZB chilei szolidaritásért felelős szervezetéhez. Ekkor már jelentős számú menekült tartózkodott Magyarországon, a befogadottak száma azonban 1974 szeptemberében, a legnépesebb chilei kontingens érkezésével ugrott meg. 1974-ben és az azt követő években sokan közülük a salgótarjáni megemlékezéshez hasonló alkalmakon számoltak be Allende alkotmányos szocialista kísérletéről, a katonai junta puccsáról, és az azt követő terrorról. A szolidaritási megmozdulások elsősorban felülről szervezett események voltak, amelyeken többnyire felszólalt a Hazafias Népfront helyi szervezetének vezetője, az üzemi pártbizottságok küldötte, vagy a Kommunista Ifjúsági Szövetség valamely megbízottja. Ugyanakkor a Chile melletti kiállások részét képezték a hetvenes évek ifjúsági kultúrájának, és ebben a magyarországi fiatalok

* Ezúton szeretném megköszönni a Chilei Köztársaság Nagykövetsége munkatársának, Bodó Sarrótnak a közbenjárását, aki segített abban, hogy ez az írás megszülethessen.

¹ A Magyar Szolidaritási Bizottság 1962-ben alakult a gyarmati függetlenségért harcoló, vagy függetlenné vált harmadik világbeli politikai mozgalmak megsegítésére. A szervezet a Hazafias Népfronthoz tartozott és elsődleges feladata a hazai szervezetek összefogása volt a támogatások gyűjtésére, valamint országos támogatói kampányok és szolidaritási megmozdulások rendezése. A szervezet Chilei Akcióbizottságát 1973. december 11-én, két hónappal a chilei katonai puccs után alakították a Chilével kapcsolatos szolidaritási rendezvények és megemlékezések koordinálására, a magyarországi emigránsok politikai szervezésére, nemzetközi támogatói hálózatban való részvételre és a bebörtönzött chilei baloldaliak kiszabadításáért folytatott magyarországi kampány szervezésére.

² MNL OL XXVIII-M-13. 72. 1974. augusztus 22.

³ Szeptember hónapban nemcsak a puccs évfordulójáról emlékeznek meg Chilében, hanem a függetlenség 1810-es kikiáltásának napját is megünneplik 18-án.

nyugati kortársaikhoz hasonlóan egy generációs „eseményt” láthattak, akárcsak a hatvanas években a vietnámi háború elleni kiállításokban is.

A több mint félszázada lezajlott chilei katonai hatalomátvétellel egyidőben kibontakozó megtorlás, a kivégzett és eltüntetett áldozatok egyre növekvő száma hangos tiltakozást váltott ki világszerte. A Pinochet-rezsim az erőszakos katonai junták mintapéldájaként szolgál azóta is,⁴ míg az általa megbuktatott Allende-kormányzat az alkotmányos szocializmus kísérleteként jelent meg, amely tragédiájában is tovább táplálta a demokratikus szocializmusról szőtt baloldali álmokat.⁵ A Chile-kérdést igazán az országból menekülő emigráció „globalizálta”, amely a puccsot követő hetekben és hónapokban nem csak a szomszédos államok, de Észak-Amerika, Európa és Ausztrália felé vette az irányt. Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága a chilei emigránsok számát 200 ezerre tette a puccsot követő években.⁶ A keleti blokk országai is igyekeztek kivenni a részüket, elsősorban a kommunista párti chilei menekültek befogadásában.⁷ A kommunista pártok igyekeztek mozgósítani nemzetközi hálózatukat, amelynek célja nem pusztán a menekültek befogadása volt, hanem a chilei szocialista és kommunista pártok szervezeti túlélése is. A Magyarországra több hullámban érkező chilei menekültek különböző életstratégiákkal érkeztek: voltak, akik Nyugat-Európába tartó útjuk állomásaként tekintettek Budapestre, mások hálásak voltak a számukra kiutalt, berendezett lakásért és a felkínált munkalehetőségért. Az 1973-as puccsot követő években egymást érték a szolidaritási megmozdulások és a nemzetközi konferenciák, amelyek elítélték a Pinochet-rezsimet és igyekeztek fenntartani az emigránsok harci kedvét. Később, a nyolcvanas évek chilei amnesztia-rendelkezései, majd a rezsim bukása után a legtöbben Magyarországról is hazatértek Chile földjére.

Az itt következő tanulmány kettős feladatra vállalkozik. Egy chilei emigráns történetét meséli el, aki fiatal felnőttként érkezett Budapestre és azóta is Magyarországon él.⁸ A választás, hogy a tanulmányban egyetlen emigráns történetét idézzem fel, azon a megfontoláson alapul, hogy ne vesszen el a megszólaltatott hang („refugee voice”), az elmesélt egyéni történet a különböző, más történetek

⁴ Constable–Valenzuela 1991.

⁵ Harmer 2011; Schlotterbeck 2018.

⁶ A menekültekkel kapcsolatos 200 ezres szám az alsó határt jelenti, lásd erről: Wright–Oñate 1998. Más írások ennek a számnak akár a kétszeresét is valószínűsítik, lásd: Carrasco 2000. Chile lakosainak száma a hetvenes években 10 millió körül mozgott, amely csak a nyolcvanas évek közepétől kezdett emelkedni, hogy a Pinochet-rezsim végére elérje a 13 milliót. Jelenleg a chilei állampolgárok száma megközelíti a 20 millió főt.

⁷ Ennek ellenére a chilei emigránsok és a chilei diszpóra kelet-európai vagy szovjetunióbeli története mindmáig kevésbé kutatott kérdés, mint a nyugat-európai vagy észak-amerikai közösségek esetében. Született összefoglaló kötet egy adott ország chilei közösségének történetéről, mint például Svájc esetében (Dufey 2023), jelentek meg írások a chilei emigránsok egyes városi közösségeinek társadalomtörténetéről (Del Pozo 2004), valamint elemezték a chilei emigráció működését hálózati perspektívában, intézményhez kötődő vizsgálatban (Ribeiro de Menezes 2021).

⁸ Interjú Maria Teresa Zubicuetával, 2024. május 30.

⁹ A menekült élettörténet-narratívákról és a menekültek megszólaltatásának etikai aspektusairól Sigona 2014.

kavalkádjában.¹⁰ Ezt az egyéni történetet kívánom párhuzamba állítani a magyarországi történeti dokumentumokból rekonstruálható folyamatokkal, általános hátterét nyújtva az egyéni sorsnak. A menekültek élet- és megéléstörténete egymástól eltérő képet mutat, elég csak arra gondolni, hogy különböző korú, eltérő generációkhoz tartozó befogadottakról van szó. Egyesek gyermekként érkeztek, akiknek csak homályos képei vannak Chiléről, de hordozzák a terror áldozataiban továbbélő transzgenerációs traumát. Mások a politikai harc romantikus képével élnek együtt, történetükben az emigrálás azt jelentette, hogy ugyanazt a küzdelmet egy másik országban, másik kontinensen kell folytatni. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy mindegyik történet összeköti Magyarországot a távoli Chilével.

MENEKÜLÉS CHILÉBŐL

Az egyéni emlékezetnek meglepő tulajdonsága, hogy egyes kiemelt, időben távoli pillanatokot vagy napokat nagy részletességgel tud felidézni. Maria Teresa Zubicueta számára a chilei puccs napja, amely több mint félévszázada történt, eleven emlékként él: 1973. szeptember 11-e történéseit óráról órára képes felidézni.

„1970-ben, amikor Allende elnök lett a Népi Egység élén, tizenhét éves voltam. A Moneda palotában dolgoztam, tehát a chilei kormányzat központjában, az elnöki palotában. A Departamento de Planificación (Tervezési Osztály) sajtókapcsolati osztályán kaptam munkát. A volt férjem a chilei rádióban dolgozott hangmérnökként. Én magam nem politizáltam, fiatal voltam még ahhoz, hogy érdekeljen a politika, de a családomból természetesen többeket megérintett, főként a hetvenes évek elején, a politika. Chile abban az időben extrém mértékben átpolitizált ország volt.”

Majd áttér a puccs napjának történetére:

„1971. szeptember 11-én apám vitt be a munkahelyemre, mert mi Santiago egy külső részén laktunk. Ahogy közeledtünk a belváros felé, apám már mondta, hogy itt nincs valami rendben: az autók feltorlódtak az utakon, a megszokottnál is több ember lepte el az utcákat. Apám sejtette, hogy itt baj van és engem is kérlelt, hogy forduljunk vissza. Én ennek ellenére kilenc órákkor mégis bementem a Moneda palotába, ahol nagy sürgés-forgás fogadott. A palota maga több épületből állt, az elnök mellett a minisztériumok is itt voltak, tehát sok ember dolgozott itt. Háromnegyed tizenegykor Allende elnök összehívta a bent lévő dolgozókat és mindenkit megkért, hogy hagyja el a palotát. Részünkről így is történt: tizenegy órákor kiléptünk a központi kapun, ahol a felsorakozott tankok fogadtak, amelyek nyomban elkezdték

¹⁰ A magyar sajtóban olykor feltűnik néhány kiváló cikk és interjú, amelyben egykori chilei menekültek adnak számot sorsukról. Jó példa erre az *Index* podcast-interjúja Carlos Lattes Pavezzel (Joób 2020) vagy az ötvenedik évforduló alkalmából megjelent interjú Pablo Arnoldo Fritz Sepúlvedával a *24.hu* portálon (Lengyel Nagy Anna 2023).

lőni az épületet, ahogy távoztunk. Aznap csak délután jutottam haza, gyalog kellett mennem és a nagy káosz miatt eltartott egy ideig, amíg hazaértem. Aznap estére már kijárási tilalmat rendeltek el.”¹¹

Magyarországon a puccs annak ellenére is megdöbbenést váltott ki, hogy korábban már történt kísérlet Chilében Allende erőszakkal történő eltávolítására. Az 1970-es elnökválasztáson győztes Salvador Allende vezette Népi Egység (Unidad Popular) egy demokratikus kísérletét jelentette a szocializmus megvalósításának, amennyiben nem forradalmi úton, hanem az alkotmány keretein belül maradvá, a többség demokratikus megnyerésével kívánta megváltoztatni a chilei politikát és társadalmat. Ez a kísérlet természetesen kíváltotta a magyar állampárt érdeklődését, amely a szovjet iránynak megfelelően igyekezett minden téren támogatni az Allende-elnökség politikáját.¹²

Allende győzelme után egy évvel Tímár Máttyás, a Minisztertanács akkori elnökhelyettese külügyi és gazdaságpolitikai küldöttség élén érkezett Chilébe, ahol tárgyalásokat folytatott vezető chilei politikusokkal, köztük az elnökkel is. Tímár egy hetet töltött Chilében és több gazdasági egyezményt kötött a latin-amerikai ország vezetőivel a chilei–magyar gazdasági vegyesbizottság megalakításával. A legfontosabb egyezmény szerint Magyarország tizenöt millió dolláros hitelnyújtási szerződést kötött Chilével, amelynek keretében a latin-amerikai állam magyar gyártású gépeket, elsősorban autóbuszokat, kórházi berendezéseket és oktatási műszereket szándékozott vásárolni.¹³ A két ország közötti együttműködés gazdasági és kulturális téren szövődött, ekkor még nem lehetett tudni, hogy ezek az egyezségek az idő rövidsége miatt nem teljesedhettek ki. Dacára annak, hogy 1973 nyarára a rézbányák államosítását követő amerikai szankciók szinte kormányozhatatlanná tették az országot és egyre inkább kiéleződött a küzdelem az Allende vezette baloldal és az elégedetlenkedő társadalmi rétegekben szövetségest látó jobboldal között, a magyar állam több új együttműködési szerződést helyezett kilátásba Chilével.¹⁴ A Chilei Kommunista Párt ekkor, 1973 júniusban elküldte meghívóját az MSZMP számára a párt 15. kongresszusára, amelyet november végére szerveztek.¹⁵ Mindezeket megakadályozta a szeptember 11-i

¹¹ Interjú Maria Teresa Zubicuetával, 2024. május 30. 1.

¹² A második világháborúval a chilei–magyar diplomáciai kapcsolatok megszakadtak és azokat csak 1965-ben vették fel újra. A témáról lásd bővebben: Horváth 2021, illetve tágabb kontextusban: Horváth, 2024.

¹³ Magyar–chilei gazdasági egyezményt írtak alá Santiagóban. *Népszabadság* 1971. szeptember 16. 5. Magyar–chilei közös közlemény. *Népszabadság* 1971. szeptember 17. 3. A magyar küldöttség hosszabb latin-amerikai útján gazdasági egyezmények megkötésének céljával kereste fel Chile mellett Argentínát, Ecuadorot és Perut is.

¹⁴ Ezek a tervezetek az 1974–75. évi magyar–chilei kulturális és tudományos kapcsolatok fejlesztéséről, a társadalomtudományos együttműködésről és az egyetemi együttműködés kiszélesítéséről szóltak. MNL OL XIX-J-1-j-1973 37.

¹⁵ MNL OL M-KS 288-32-b-1973. 27. 1–4. Meghívó a Chilei Kommunista Párt XV. kongresszusára. Santiago de Chile. 1973. június 29.

puccs, amely két hét múlva a diplomáciai kapcsolatok megszakításához,¹⁶ majd a Chilének folyósított, összesen 25 millió dolláros hitelnyújtás leállításához vezetett.¹⁷ A következő másfél évtizedben a Magyar Népköztársaságot a Népi Egység emigráns politikusai és a chilei menekültek kötötték a latin-amerikai országhoz. Ez azonban nem jelentette az érdeklődés csökkenését Chile iránt. Sőt, addig még soha nem látott számban szaporodtak meg a Chiléről szóló rendezvények és könyvek,¹⁸ egymást követték a szolidaritási akciók, több chilei emigráns politikus látogatta meg Magyarországot a puccsot követő években. A legközvetlenebb kapcsolat azonban a chilei menekültek révén szövődött a két ország között, amely ráirányította a figyelmet a latin-amerikai katonai diktatúrákra is.

Magyarországra azonban nem vezetett egyenes út Chiléből a politikai menekültek számára. A Pinochet-rezsim haragja elől menekülők legelőbb a szomszédos államok területére léptek. Akik nem menekültek el a puccsot követő hetekben, azok sem érezhették magukat igazán biztonságban, a katonai junta egyre több áldozat szedésével kívánta bebiztosítani hatalmát.

„Egy hét sem telt el, szeptember 17-én már érkezett a felszólítás az új kormányzattól, hogy mint állami alkalmazottak jelenjünk meg a munkahelyünkön, vegyük fel a munkát. Így 1973 szeptemberétől 1974 áprilisáig újra a kormánynak dolgoztam. Férjem, aki korábban az ifjúkommunista szervezet tagja volt, ezt nem tette meg. A hasonló felszólítás ellenére Peruba távozott. Még 1974 márciusában felvetődött, hogy a kubaiak befogadnának Peruban lévő chilei menekülteket, de ekkor még nem volt útlevalem és Peruba szóló vízumom. Ezt 1974 áprilisában kaptam meg és Peruba mentem, ahol hónapokig a fővárosban, Limában ilyen munkásszállókon laktunk.”¹⁹

A chilei emigránsok egy jelentős része a puccsot követő időkben az északi szomszéd, Peru felé vette az irányt. Ugyan Peruban is katonai diktatúra uralkodott, Juan Velasco Alvarado vezetésével, a peruiak alapvetően szemben álltak a Pinochet vezette nacionalista-militarista juntával. Ez egyrészt a két ország közti tradicionális vetélkedésből fakadt (amely a 19. századi chilei területszerző háborúig

¹⁶ MNL OL XIX-J-1-j-1973 36. Magyar–chilei diplomáciai kapcsolatok felfüggesztése. 1973. szeptember 25.

¹⁷ MNL OL XIX-J-1-j-1973 36. Chilében aláírt magyar kormányhitel folyósításának megszüntetése. 1973. november 14.

¹⁸ 1973-ig a Latin-Amerikáról szóló elemzések, kötetek csak pár oldalban tudósítottak Chiléről. Ilyen volt Wittman Tibor jelentőségeltjes munkája Latin-Amerika történetéről, amely a téma kiterjedtsége okán csak rövidebben tért ki a chilei történelem egy-egy szakaszára (Wittman 1971). Egyetlen kivétel az 1971-ben, a Kossuth Kiadó által megjelentetett fordításkötet, amely francia baloldali újságírók tolmácsolásában a chilei Népi Egység választási győzelmét és kormányzati politikáját igyekezett bemutatni: Acquaviva–Fournial–Gilhodes–Marcelin 1971. Az 1973-as puccs után azonban latin-amerikanisták és külpolitikai újságírók jóvoltából megsokasodtak a chilei helyzetet elemző írások, magyar fordításban jelentek meg a szemtanúi beszámolók. Lásd Labarca Goddard 1973; Árkus 1974; Kerekes 1974; Vályi 1974; Villegas 1974; Kerekes 1976; Valdés 1976.

¹⁹ Interjú Maria Teresa Zubicuetával, 2024. május 30. 2.

vezethető vissza), másrészt Velasco katonai uralma idején centrista reformokkal próbálkozott, és hasonlóan Allendéhez, a nyersanyagok és a bányászat államosítására, az agrárreform kiterjesztésére törekedett.²⁰ Peruban a baloldali katonai junta konkurensként tekintett a helyi kommunista pártra, ugyanakkor készek voltak fogadni a nagyszámú, sok esetben kommunista párttag chilei menekültet.

ÉRKEZÉSEK

1973. október 27-én, tehát egy hónappal az után, hogy Magyarország felfüggesztette diplomáciai kapcsolatait a chilei juntával és ügyeinek intézésére az osztrák nagykövetséget kérte fel, az MSZMP KB Külügyi Osztálya továbbította a Titkárság részére a Chilei Kommunista Párt (ChKP) emigrációs központjának azt a kérését, amelyben többek között három volt követségi dolgozó és további két kommunista párttag és családjuk befogadását kéri Magyarországra. Egyúttal kérték lakásügyük rendezését és munkába állásuk segítségét, amit a Titkárság határozatában elfogadott.²¹ A ChKP egyúttal kérte, hogy Magyarországon akcióbizottságot alakíthassanak, amely a pártszervezés és a junta elleni harc szervezése mellett a chilei menekültek ügyével is foglalkozik. A menekültek magyarországi befogadásával kapcsolatban a ChKP igyekezett nemcsak közvetítőként fellépni, de kontrollálni is a menedéket kérők listáját, egészen odáig, hogy ők igyekeztek meghatározni a kiutazók sorrendjét is. A sorrendet nem csak a párthierarchiában elfoglalt hely, hanem az egyes esetek sürgőssége határozta meg. Félő volt ugyanis, hogy egyes „elvtársak” a célpontjai lehetnek a Pinochet-junta ügynökeinek, akik menekültnek kiadva magukat az emigránsok közé vegyültek.

De nem csak a ChKP útján érkezett kérés a Magyar Népköztársaság felé a menekültek befogadására. Venezuela budapesti nagykövetségéről küldték azt a jegyzéket 1973. november közepén, amelyben tíz chilei menekült befogadását kérték, akiknek az útiköltségét a venezuelai kormány állta volna. A jegyzék szerint Venezuela az elmúlt két hónapban 1000 menekültet fogadott be és támogatott, míg santiagoói követségükön folyamatosan kétszáz menekült tartózkodott. A jegyzék tanúsága szerint hasonló kérést fogalmaztak meg a venezuelaiak a Varsói Szerződés többi tagállama felé is.²² A kérés előrevetítette a jövőbeni nagyszámú chilei menekült befogadásának problémáját. Látva a nyugati országok pozitív elbírálási politikáját és befogadási hajlamát, a keleti blokk államai sem maradhattak le a chilei baloldali emigráció fogadásában. A külügyi titkárság 60–80 fős keret felállítását javasolta, olyan személyek számára, akik várhatóan kezelni tudják majd a nyelvi nehézségeket. Az MSZMP Központi Bizottsága (KB) Politikai Bizottságának (PB) szóló felterjesztés azonban a keretszámot már

²⁰ Velasco baloldali populista katonai juntájáról: lásd Aguirre–Drinot 2017.

²¹ MNL OL M-KS 288-7-439. 37–40. MSZMP KB Titkárság ülése. 1973. október 19.

²² MNL OL XIX-J-1-j-1973. 37. 1973. november 14.

az eredeti javaslat kétszeresében-háromszorosában szabta meg.²³ A várakozásokra nem cáfoltak rá az év további részében, és főleg nem az 1974 során beérkező kérések. A ChKP Központi Bizottsága közvetítők útján kereste meg a Magyarország képviseletét ellátó santiagoi osztrák nagykövetet 1973 decemberének elején, hogy Magyarország és Bulgária fogadjanak be 20-25 kommunista funkcionáriust, akiknek élete veszélyben forog Chilében.²⁴ A magyar Minisztertanács döntése értelmében 8-10 fő és családjuk befogadását vállalták, azzal a kikötéssel, hogy a menedékkérőkről előzetesen személyenkénti tájékoztatást kapnak.²⁵ Mindeközben persze egyéni személyes megkeresések is szép számmal megtalálták a magyar külképviseletet Latin-Amerikában, de az még többször fordult elő, hogy egyenesen az MSZMP vonalán próbáltak menedéket kérni chilei kommunisták és szocialisták Magyarországon.

1973 decemberében az NDK követségén maradt 10-15 chilei kommunista befogadását kívánták elérni az osztrák és a magyar követség dolgozóitól. Ugyan a Magyar Népköztársaság megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Chilével, a nagykövetségi épület és az ott maradt berendezés továbbra is a magyar állam tulajdonát képezte. Az épület őrzésére, a gondnoki feladatok ellátására így a magyar diplomáciai testület zömének hazautazása után is ott maradt néhány magyar állampolgár. Ők szoros együttműködésben dolgoztak az osztrák követséggel. A hozzájuk érkező chilei csoportnak a legnagyobb titokban kellett eljutnia a volt magyar nagykövetség épületéig, ahol előre megüzent jelszóval léphettek be. Végül ebben az esetben magyar részről tizenegy chilei kommunistát fogadtak be, míg az osztrák félhez szocialista pártiak érkeztek, tizenhárman. A közvetlen életveszélyt mi sem jelezte jobban, mint hogy a befogadottak elég rossz állapotban, többnapos bujkálás után érkeztek meg, és egyikük sürgős kórházi kezelésre szorult, mivel „egy lövedék a jobboldali arccsontjába fúródott és a baloldali halántéka alatt távozott”. A politikai menekültek számára a chilei külügyminisztériumtól az osztrákok kérvényezték az eltávozási engedélyek megadását.²⁶ Ezeket a junta adhatta ki a még mindig Chilében tartózkodó állampolgárai számára. Emellett számos olyan személy húzta meg magát a nagykövetségeken, akiknek a junta nem adott távozási engedélyt az Allende-kormányzatban való érintettségük, vezető pozícióik miatt.²⁷

Nagyobb számú chilei menekült befogadásáról azonban csak később, 1974 nyarán született döntés a magyar pártvezetés részéről. Ezt megelőzte a Kubai Kommunista Párt márciusi javaslata, amelyben a kommunista országok pártjait

²³ MNL OL XIX-J-1-j-1973. 37. 1973. november 22.

²⁴ Bulgária, hasonlóan a keleti blokk többi országához, felfüggesztette a diplomáciai kapcsolatokat Chilével és a magyarokhoz hasonlóan Ausztriát kérte fel érdekei képviseletére. Egyedül Románia tartotta meg legfelsőbb diplomáciai kapcsolatait a chilei juntával, azzal az indoklással, hogy így sokkal többet tud tenni a Chilében üldözött baloldaliak védelmében.

²⁵ MNL OL XIX-J-1-j-1973. 37. 1973. december 7.

²⁶ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 10. 212–215. A Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Caracas, chilei menekültek fogadása a magyar nagykövetség épületében. 1974. január 18.

²⁷ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 10. 225–227. A Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Caracas, a chilei politikai menekültek helyzete. 1974. január 14.

konzultatív találkozóra invitálták, amelyen megvitathatták a chilei kommunisták támogatásának, illetve további menekültek befogadásának ügyét is. 1974 elejétől ugyanis egyre többen folyamodtak menekültkérelmekhez, remélve, hogy a chilei junta szabad utat enged távozásuknak. A junta első lépése volt, hogy megszakította a kapcsolatot a Castro vezette Kubával. Az Allende melletti elköteleződés arra sarkallt sok chileit, hogy Kubában keressen menedéket. A helyzet azonban már kezdett tarthatatlanná válni a szigetországban. Hasonló félelmek miatt ösztönözte az európai országokat Venezuela, Peru és Argentína, hogy fogadják el a chileiek menedékjogát. Hónapokkal a szeptemberi puccsot követően egyre biztosabbá vált a chilei junta és Pinochet helyzete, nem lehetett számítani a baloldali menekültek gyors hazatérésére. Ez azonban nagy terheket rótt a nevezett országok társadalmára és gazdaságára. Ugyanakkor más tényezők lassítani igyekeztek a chilei menekültek befogadását. A ChKP is képes volt stabilizálni a helyzetét, és felkészült a belső ellenállásra. Ebben a helyzetben a párt már nem kívánhatta, hogy tagjai elhagyják az országot vagy a kontinenst. Igyekeztek tehát kontroll alatt tartani a politikai migrációt, ami találkozott a befogadó országok érdekével, mert azok meg időt szerettek volna nyerni, hogy fel tudjanak készülni a vállalt számú menekült befogadására. A KGST-országok képviselői által 1974 májusában megtartott kubai konzultatív találkozó ajánlásai között szerepelt egy közös pénzügyi alap létrehozásának terve, amelyet az érintett pártok központi bizottságai hoztak létre. A kubai felvetés nyomán létrejövő alapból nemcsak a párt-szervezést és az ellenállást segítették, hanem igyekeztek finanszírozni a menekültek utaztatását is. A találkozóon elhangzott, hogy mintegy 15 ezer chilei menekült ügye vár megoldásra, így a résztvevők abban egyetértettek, hogy vállalják mintegy 1000 család befogadását. Ehhez kapcsolódóan az MSZMP KB Külügyi Osztályának javaslata arról szól, hogy a magyar fél fogadjon be 350–400 politikai menekültet.²⁸

Mielőtt magasabb politikai döntés születhetett volna a javaslatról, a ChKP részéről a limai nagykövetségen keresztül érkezett az a kérés, hogy Magyarország fogadjon be tizenkét családot, többségükben kommunista pártagokat és családtagjaikat. Peruból ekkor már hatvan chilei családot fogadott Románia, amely a menekültek befogadásában is különutas politikát folytatott, nem konzultálva a „testvérpártokkal”.²⁹ Az MSZMP KB Politikai Bizottságának ülése gyorsan elfogadta a Külügyi Osztály javaslatát, többek között arról, hogy a Népi Egység pártjainak kérése alapján Magyarország kész 350–400 menekült befogadására. Letelepítésükkel és munkába állításukkal a Munkaügyi Minisztérium és a Szakszervezetek Országos Tanácsa kellett foglalkozzon, a költségeket pedig a Minisztertanács biztosította. A PB ezen felül a menekültek „kolónia-jellegű” elhelyezésére tett javaslatot és a letelepítéssel, munkába állással kapcsolatos feladatok

²⁸ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 2. A Román Kommunista Párt nem vett részt a kubai találkozón. 1974. május 30.

²⁹ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 11. A Chilei KP kérése emigránsok magyarországi fogadására. 1974. május 25.

elvégzésére operatív bizottság létrehozását szabta feladatként.³⁰ A PB döntése nyomán megkezdődött a szervezési munka és a befogadottak listáinak összeállítás. Szeptember folyamán pedig már több MALÉV-gép hozhatta Magyarországra a mintegy 220 chilei menekültet. Azon gépek egyikén utazhatott Magyarországra Maria Teresa is a családjával:

„1974 júniusában beosztottak minket egy csoportba, akik Európába, pontosabban Romániába mehetnek, de mivel ekkor a gyermekemet vártam a légitársaság nem vállalta a felelősséget az utaztatásomért. Limában született meg a fiunk augusztus végén. Akkor már ismételtelen jelezték, hogy indulhat egy nagyobb számú csoport Európába, ekkor Magyarországra. Fogalmunk sem volt, hol van Magyarország. Annyit tudtunk róla, hogy Európában van, éppen, hogy meg tudtuk találni a térképen. Összesen 250 fő utazott ekkor, akiket két csoportba osztottak: az első csoport szeptember másodikán, a második 17-én indult. Mi a második csoportba kerültünk. Már éppen indult volna a gépünk, amikor közölték, hogy mi ketten mehetünk, de a kéthetes gyermekünknek maradnia kell, mert ő perui állampolgár [mivel Peruban született – P. M.]. El tudod képzelni, hogy mit éreztünk akkor? Hosszasan sikerült rábeszélni az ott lévő hivatalos embereket, hogy mindhárman felülhessünk a gépre. 1974. szeptember 18-án, a chilei nemzeti ünnep napján érkeztünk Magyarországra. A repülőtéren egy bizottság fogadott minket, pártemberek lehettek, és tolmácsok is voltak velük.”³¹

Ezzel azonban még nem ért véget a nagyobb menekültakciók sora. 1975 februárjában újabb 60-80 chilei menekült érkezését várták Magyarországra. Az ezen felül meglévő keretet későbbre kívánták fenntartani, ha a ChKP a továbbiakban kérné Chilében szabadlábra helyezett politikai menekültek befogadását. Mindeközben a santiagoói követségi épületbe továbbra is érkeztek az életüket féltő chilei baloldaliak.³² 1975. május 26-án újabb tizenegy ember szökött be, a kerítésen keresztül. Az ottani megbízott, az osztrák nagykövet utasítására, befogadta őket.³³ Osztrák kérésre a chilei junta kiadta a kommunista, a szocialista és a baloldali forradalmi párthoz tartozó menekültek menlevelét, így ők is Magyarországra távozhattak.³⁴ Az osztrák külügy 1975. június végi kérését, hogy vállalja a santiagoói pápai nunciatúrára szökö nyolc személy befogadását Magyarország, már utolsó teljesíthető kérésként említi a Külügyi Osztály feljegyzése. A dokumentumot jegyző Varga István szerint ekkor „a chilei menekültek magyarországi befogadásának lehetőségei már kimerültek”. Az osztrákokkal való jó viszony fenntartása, tekintve, hogy többszöri, nyomatékos kérést

³⁰ MNL OL M-KS 288-5-638. 80–83. A KGST-hez tartozó országoknak a chilei szolidaritási akciókkal foglalkozó havannai értekezlete. 1974. június 4.

³¹ Interjú Maria Teresa Zubicuetával, 2024. május 30. 2.

³² MNL OL M-KS 288-32. 87–89. 1–3. Tájékoztató a Politikai Bizottság chilei szolidaritási akcióról szóló határozatának végrehajtásáról. 1975. február 5.

³³ MNL OL M-KS 288-32. 87–89. 152. 1975. június 5.

³⁴ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 87–89. 153. 1975. július 10.

fogalmaztak meg, illetve a jövőbeni kölcsönös együttműködés lehetősége miatt mégis javasolta a nyolc fő befogadását.³⁵

1975 nyarára Magyarországra már csak kisebb számban érkeztek chilei menekültek. A befogadásukra szánt magyar kapacitások többsége ekkor már le volt kötve, a korábban érkezettek rendelkeztek lakással és munkahellyel, a menekültek körében kialakultak a magyarországi politikai és társadalmi hálózatok. A viszatérésre nem volt esély, Pinochet vezetői szerepe bebetonozódott. Amennyiben nem kívántak nyugati államokba tovább utazni, Magyarországon kellett kialakítaniuk a menekülteknek a megfelelő életstratégiákat.

„Először a XII. kerületi szakszervezeti üdülőben szállásoltak el minket, ez akkor a Vörös Csillag szálloda volt a Rege utcában [helyesen Rege út – P. M.]. 1974 szeptemberétől novemberig éltünk itt, a napi megélhetésre a magyar kormánytól kaptunk pénzt. Novemberben aztán a szállóban élő chilei menekülteket szétosztották különböző helyekre. Volt, aki Újpalotán, vagy az Örs vezér tere környékén, míg mások Székesfehérváron vagy Győrben kaptak lakást. Mi Újpalotára kerültünk, sok chilei lakott ott aztán. Egy berendezett panellakást kaptunk. Egy rossz szavunk sem lehetett, sőt még szégyelltük is magunkat, mert tudtuk, hogy itt is milyen nehéz lakáshoz jutni. Mi pedig egy bútorozott lakást kaptunk, még a gyerekjátékok is be voltak készítve. Nem tudtunk sokat Magyarországról, vagy a magyar politikai rendszeréről, de nyugalom volt és végre biztonságban éreztük magunkat. 1975 elején kaptunk munkát is, a chileieket elosztották különböző vállalatoknál. Én a Tungram gyárba kerültem, ahol betanított munkásként kezdtem dolgozni. Egészen 1989-ig voltam itt. A volt férjem el tudott helyezkedni a szakmájában, hangmérnök lett a MO-KÉP-nél [Mozgóképforgalmazási Vállalat – P. M.]”³⁶

A megfelelő előkészítésnek köszönhetően az 1974 szeptemberében érkező chilei menekültek csoportjait a repülőtérről fogva figyelemmel kísérték és segítették. Befogadásuk presztízskérdést jelentett. Az MSZMP PB már idézett 1974. júniusi határozatában a Chilével kapcsolatos akciók, a chilei üldözött baloldali pártok és a politikai menekültek támogatása és megsegítése során a KGST tagállamok által közösen kijelölt stratégia és vállalások szerint járt el.³⁷ A magyar hatóságok és az MSZMP külügyi vonalon dolgozó káderei számára a menekültek befogadása két feladat megoldását jelentette. Először fel kellett állítani egy olyan munkarendet, amely lehetővé tette a Magyarországra érkező chilei menekültek szállásának biztosítását, majd állandó lakhelyeik kijelölését. Ez azt jelentette, hogy a menekültekről beérkező listák alapján, amelyek tartalmazták az érintettek képezését és foglalkozását is, a magyarországi hatóságok döntést hoztak arról, hogy egyeseket fővárosi, míg másokat vidéki (Székesfehérvár és Győr) lakásokhoz

³⁵ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 87–89. 155–157. 1975. augusztus 16.

³⁶ Interjú Maria Teresa Zubicuetával, 2024. május 30. 3.

³⁷ MNL OL M-KS 288-5-638. 82–83. A KGST-hez tartozó országoknak a chilei szolidaritási akciókkal foglalkozó havannai értekezlete. 1974. június 4.

juttatják. A döntést természetesen befolyásolta, hogy mely munkahelyek tartották szükségesnek, vagy tekintették magukat képesnek a kezdetben még csak spanyol nyelven beszélő foglalkoztatottak alkalmazására. A lakhatással összefüggésben ugyanis a szocialista állam a menedékjoggal Magyarországon tartózkodókra is kiterjesztette az alkotmány második fejezetének kilencedik paragrafusát, amely többek között kimondta: „[M]inden munkaképes polgárnak joga, kötelessége és becsületbeli ügye, hogy képességei szerint dolgozzék.”³⁸ A magyar hatóságok a lakhatás, a munkalehetőség és a szociális ellátás biztosításában látták elkerülhetőnek, hogy feszültség alakuljon ki a chilei menekültek csoportjai és a befogadó magyar lakosság között. Ebben a várakozásukban, mint arra majd kitérünk, nem csalatkoztak. Ugyanakkor támadt olyan belső konfliktus az emigráns közösségen belül, amely azzal fenyegetett, hogy nemzetközi szinten okoz nehézségeket a magyar szocialista államnak.

A chilei menekültek elhelyezéséért felelős operatív bizottság 1975. januári beszámolója alapján az 1974 augusztus–szeptemberében Magyarországra érkezettek közül 199 főt a minisztertanácsi határozat alapján állandó lakásban helyeztek el. 45 fő került az óbudai lakótelepre, 66 fő Újpalotára, míg 88-an székesfehérvári KÖFÉM lakótelepen kaptak lakást. 33 további lakást tartottak fenn az újbudai lakótelepen további 80–100 menekültnek. A jelentés beszámolt arról is, hogy a megérkezés után a Szabadság-hegyi SZOT-üdülőben kaptak szállást és ellátást, további érkezők számára pedig a leányfalui SZOT-üdülőben készítettek elő átmeneti szállást. Az állandó lakásban elhelyezett 199 főből 95-en munkaképes korúak, hárman voltak nyugdíjra jogosultak. A fennmaradók vagy főiskolai és egyetemi beiskolázásra vártak, vagy 18 év alattiak voltak. 44 fő 1975 januárjában már munkába állt, a többiek munkahelyének kijelölése folyamatban volt. A székesfehérvári csoport tagjai nagyrészt fizikai munkások, akiknek betanítását és munkába állását a Könnyűfémmű biztosította, jövedelmük havi 2000–2500 forint között mozgott. A budapestiek képzettség szerint már változatosabb képet mutattak: „rajzoló, óvónő, ápolónő, cernázó, laboráns, gépkönyvelő stb.” Keresetük 1500 és 3000 forint között alakult, amely megfelelt a hasonló munkakörben dolgozó magyar munkások keresetének.³⁹

A Külügyi Osztály számára összeállított jegyzékek szerint az 1974 októbertől december végéig munkába állított chileiek a legkülönbözőbb vállalatoknál helyezkedhettek el. Így kerületek chileiek a tanácsi bölcsődékbe, a Fővárosi Számítástechnikai és Díjbeszedő Vállalathoz, a MAFILM-hez, az óbudai Pamutnyomóipari Vállalathoz, postahivatalokba, de még ügyvédi munkaközösséghez is. 1975 februárjától április elejéig az új munkavállalókat szinte kivétel nélkül a Váci úti Elektromos Művek, az Újpesti Cérnagyár, az Egyesült Izzó

³⁸ 1949. évi XX. törvény II. fejezet 9. § 2. szakasz.

³⁹ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 5. 26–28. 1975. január 25.

vállalatainál, majd áprilisban és májusban kizárólag a Hungária körüli Telefongyárban helyezték el.⁴⁰

A chilei menekültek számára a munkalehetőség vagy a beiskolázás együtt járt azzal, hogy jogosulttá váltak a szociális szolgáltatásokra. A társadalombiztosítási jogállásukat a Társadalombiztosítási Főigazgatóság rendezte, ennek alapján jogosultakká váltak TB-szolgáltatásokra, nyugdíjra, diáksegélyre. Megszervezték a letelepített családok orvosi vizsgálatát és egészségügyi ellátását. A chilei kolóniáknak kiutalt lakótömbökben megindult a magyar nyelv oktatása.⁴¹ A chilei menekültek a rákövetkező években rászorultsági alapon kaphattak segílyt, amelyből kiegészíthették megcsappant keresetüket, ha a család egyik tagja tartósan kiesett a munkából. Ez a nyolcvanas évek első harmadáig 1500 forint volt, amelyet a következő években 1700 forintra emeltek.⁴² Egyéni elbírálások alapján eseti tansegélyt utalhattak ki nekik, egyetemi ösztöndíjban részesülhettek, vagy önbevallás alapon korábbi chilei munkaviszonyukat is beszámíthatták a nyugdíjjogosultsághoz szükséges évekre.⁴³

A szeptember 11-i puccs után szerte Magyarországon szolidaritási megmozdulásokat szerveztek, amelyek fő színterei a nagyvállalatok és az egyetemek, főiskolák voltak. A tiltakozó mozgalmak egyes üzemekben, mint a Csepel Vas- és Fémművekben, többezer dolgozót mozgattak meg, bár ezek az események mindig felülről szervezett alkalmak voltak. Éppen úgy, ahogy párt- és szakszervezeti vonalon is elvárt volt, hogy az Országos Béketanácsnak eljuttatott táviratban tiltakozzanak a dolgozók és diákok a chilei terror ellen. Ezek a mozgalmak mégis megteremtették a Chilével való szolidaritás kultúráját, amelyet 1973 végéig a Magyar Szolidaritási Bizottság újonnan létrejött csoportja, a Chilei Akcióbizottság koordinált. Később hozzájuk került a chilei menekültek kulturális és politikai eseményei megszervezésének az ügye is. Az Akcióbizottság szervezésében hanglemezeket adtak ki chilei mozgalmi dalokkal és Allende-beszédekkel, fotókiállításokat szerveztek, chilei fiatalok számára „Béke”-ösztöndíjat adományoztak, tiltakozó kampányokat és táviratfeladásokat szerveztek Luis Corvalán kiszabadításáért.⁴⁴ 1974–1975-ben egymást érték a szolidaritási esetek, sőt szolidari-

⁴⁰ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 87–89. 112–118. Különböző keltezésű jegyzékek a munkába állt chilei politikai menekültekről.

⁴¹ MNL OL M-KS 288-32-b-1975. 85–87. 2. Tájékoztató a Politikai Bizottság chilei szolidaritási akciókról szóló határozatának végrehajtásáról. 1975. január 25.

⁴² MNL OL XIX-C-2-i 1971–1984 84. Latin-amerikai menekültek segélyezése. 1983. október 3

⁴³ MNL OL XIX-C-2-i 1971–1984 84. A latin-amerikai menekültek ügyei 1982-ben, a Munkaügyi Minisztérium megszüntetésekor átkerültek az Egészségügyi Minisztériumba.

⁴⁴ Luis Corvalán 1976. december 18-án szabadult ki a börtönből egy fogolycsere-egyezmény keretében. A Szovjetunió a kommunista politikusért cserébe elengedte Vlagyimir Bukovszkij szovjet emigránst, emberjogi aktivistát. Corvalán a Szovjetunióban telepedett le, majd a Pinochet-rezsím bukásakor visszatért Chilébe. 2010-ben hunyt el. Szabadulása után Magyarországon is járt: 1977 májusában nagyszabású szolidaritási gyűlést szerveztek a tiszteletére a Sportszarnokban. A Chilei Kommunista Párt főtitkára egyúttal megbeszélést folytatott Kádár Jánossal, illetve találkozott magyarországi chilei emigránsokkal is. Forró hangulatú chilei szolidaritási nagygyűlés a Sportszarnokban. *Népszabadság* 1977. május 20. 1–2.

tási hetet is rendeztek szeptemberben, egyúttal pedig ösztönözték az üzemekben a szolidaritási műszakok megtartását, és a befolyó összegeket a Chilei Szolidaritási Alapba fizették be. A vállalati szakszervezetekkel ruha- és ajándékutalványokat gyűjtöttek menekült gyermekek számára, akiket karácsonykor megajándékoztak az összegyűjtött adományokból. 15 ezer szolidaritási jelvényt bocsátottak ki a fiatalok számára, szervezték az ünnepi felvonulásra a chilei résztvevőket, igyekeztek segíteni az emigráns chilei pártok magyarországi részlegeinek szerveződését. Magyarországon járt Hortensia Allende, az elnök özvegye, Volodia Teitelboim, a ChKP Moszkvában élő vezető politikusa, és Carlos Altamirano, a Chilei Szocialista Párt főtitkára.⁴⁵ 1974 folyamán a ChKP és a Szocialista Párt egyaránt alapított pártszervezetet Magyarországon, amelyeknek nöbizottsága is megalakult és szoros együttműködésben dolgoztak az MSZMP-vel, a Nőtanáccsal és a Szakszervezetek Országos Tanácsával. 1974 augusztusában Magyarországon tartották a chilei baloldali pártok zártkörű értekezletét, szeptembertől Budapesten kezdte meg működését a chilei ifjúkommunisták Ifjúsági Koordinációs Irodája, együttműködésben a KISZ-szel.⁴⁶

A dokumentumok arra utalnak, hogy a chilei menekültek Magyarországon letelepített csoportjainak beilleszkedése lassan, de problémamentesen haladt. A legtöbb kellemetlenség a nyelvtudás hiányából fakadt, de ezt mind a hatóságok, mind a munkáltatók türelemmel viselték, tudván, hogy milyen nehézséget jelent a magyar nyelv megtanulása a spanyolajkú chileiek számára. Egy incidens azonban mégis kellemetlenséget okozott a magyar hatóságoknak, amely kishíján diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett. Az MSZMP KB Külügyi Osztályának és egyúttal a Közigazgatási és Adminisztratív Osztálynak elküldött jelentés szerint „1975. október 15-én délelőtt a svájci nagykövetség ideglenes ügyvivője közölte a Külügyminisztériummal, hogy chilei állampolgárok egy 36 fős csoportja összegyűlt a nagykövetség hivatali épületében, és svájci beutazó vízumot követelt.”⁴⁷ Mint kiderült, a hat férfiből, hét nőből és 23 kiskorúból álló csoport tagjai a genfi Menekültügyi Főbiztosságra kívántak kijutni, hogy annak segítségével kapitalista országokba települjenek át. A svájci ügyvivő kérésére a Külügyminisztérium kiküldöttje próbált tárgyalni a chileiekkel, akik azt sérelmezték, hogy nem kaptak védelmet chilei emigránsok egy másik csoportjával szemben, akik terrorizálták őket. A nap végére a magyarok azzal a javaslatlall álltak elő, hogy kétszék kiutazó vízumot adni és megváltani a chileiek repülőjegyét, ha a svájci kormány hajlandó vízumot adni számukra. A svájci kormány viszont azt az utasítást adta, hogy nem adhat ki vízumot, mert „a 36 chilei állampolgár nem tekinthető

⁴⁵ MNL OL M-KS 288-32-b-1975. 85–87. 29–33. Szolidaritás Magyarországon Chilével. 1975. november 6.

⁴⁶ MNL OL M-KS 288-32-b-1975. 85–87. 2–3. Tájékoztató a Politikai Bizottság chilei szolidaritási akciókról szóló határozatának végrehajtásáról. 1975. február 5.

⁴⁷ MNL OL M-KS 288-32-b-1975. 85–87. 119. Jelentés a Politikai Bizottságnak Svájc budapesti nagykövetségén 1975. október 15-én chilei menekültek egy csoportja által kialakított helyzetről és megoldásáról. 1975. október 17.

politikai menekültnek, hiszen Magyarországon semmiféle üldöztetésnek nincs kitéve”.⁴⁸ Az ügyvivő továbbra is követelte, hogy a magyar hatóságok tegyenek lépéseket azért, hogy a chileiek elhagyják a követséget. Október 16-án hajnali háromra sikerült végül rábeszélni őket, hogy távozzanak az épületből.

A jelentés a következő jellemzést adja a svájci követségre behatoló csoportról:

„A csoport olyan chileiekből áll, akik már korábban is kísérletet tettek arra, hogy el-távozhassanak az országból. Megtagadták a munkát, botrányokba keveredtek, közben chilei menekülttársaikat is provokálták, ami miatt tarthatatlan lett a helyzetük Székes-fehérváron. Kiutazási szándékuk egyidejű tudomásul vételével, lehetővé tettük, hogy Budapestre költözzenek. Itt a csoport kiegészült még két családdal, és akciójukat így 36-an indították el a svájci nagykövetségen. A csoport jelenleg is összetart, nem hajlandó a munkát felvenni, követeli kiutazásának lehetővé tételét. A nemzetközi menekültügyi szervek viszont nem válaszoltak korábban eljuttatott kérésükre sem.”⁴⁹

A magyar hatóságok a csoport tagjainak egymástól való elkülönítéséről határoztak, hogy egyeseket jobb belátásra tudjanak bírni. Ugyanakkor erőfeszítéseket kívántak tenni, hogy a csoport tagjai elhagyhassák Magyarországot. A személyenkénti jellemzéséből kiderül, hogy nagy anyagi nehézségek között élő emberekről volt szó, akik általában konfliktusba keveredtek az üzemorvossal és napi összetűzéseik voltak más chilei emigránsokkal. Utóbbiak közül néhányan valóban folyamatos megfélemlítés alatt tartották a csoportot. A társaság egyik tagja levelezést folytatott Ausztráliában és Svédországban élő rokonaival, ő bujtotta fel a többieket, hogy tovább kellene állni Magyarországról. Őt és még két vezető személyt a ChKP magyarországi pártszervezetének egyetértésével kiemelték a csoportból és lehetővé kívánták tenni, hogy Ausztráliába távozhassanak, miközben a többieket igyekeztek meggyőzni arról, hogy maradjanak Magyarországon.⁵⁰ Többségüknél meghallgatásra talált a rábeszélés, a felbujtók pedig nemsokára Ausztria segítségével egy menekültcsere keretében nyugatra távozhattak.⁵¹ Az incidenssel és a csoport viselkedésével kapcsolatos dokumentumok nem említik, hogy politikai eredete lett volna a konfliktusnak, vagy egy még Chiléből eredeztethető nézeteltérés öröklődött volna Magyarországra. Az eset eredői az eltérő szociokulturális

⁴⁸ MNL OL M-KS 288-32-b-1975. 85–87. 120. Jelentés a Politikai Bizottságnak Svájc budapesti nagykövetségén 1975. október 15-én chilei menekültek egy csoportja által kialakított helyzetről és megoldásáról. 1975. október 17.

⁴⁹ MNL OL M-KS 288-32-b-1975. 85–87. 121. Jelentés a Politikai Bizottságnak Svájc budapesti nagykövetségén 1975. október 15-én chilei menekültek egy csoportja által kialakított helyzetről és megoldásáról. 1975. október 17.

⁵⁰ MNL OL M-KS 288-32-b-1975. 85–87. 133–135. Jelentés a Politikai Bizottságnak a chilei menekültek egy csoportja által kialakított helyzet állásáról és annak megoldásáról. 1975. október 25.

⁵¹ MNL OL M-KS 288-32-b-1974. 87–89. 155–157. A santiagoói pápai nunciaturára menekült chileiek esetében a magyar külügy az osztrákok segítségét kérte Magyarországról való távozásukkal kapcsolatban. 1975. augusztus 16.

hátter, a menekültek bizonytalan helyzetéből adódó feszültség és az eltérő jövő-perspektívák lehettek.

UTÓÉLET

„Többen voltak a chileiek közül, akik még a hetvenes években tovább mentek Svédországba, Spanyolországba. Pinochet-rendszer bukásakor 1989-ben, 1990-ben és 1991-ben sokan hazatértek a magyarországi kolóniából.”⁵² – mutat rá Maria Teresa a chilei menekültek tipikus életstratégiáira a magyarországi megérkezést követő években.

Az 1980-as években a Pinochet-rezsim többször hirdetett amnesztiát a hazatérőknek, azonban a chilei emigránsok közül a legtöbben csak a rendszerváltás éveiben, 1989 és 1991 között mertek hazatérni. Ebben az időszakban valóban jelentősen csökkent a Magyarországon élő chileiek száma. 1998-ban, amikor Augusto Pinochet kiadatása körül nemzetközi huzavona alakult ki, a *Népszabadság* cikke arról számolt be, hogy a hetvenes évek közepén még 600-1000 főt tett ki a chilei kolónia Magyarországon, a kilencvenes évek végén azonban már a külképviselet és a Külügyminisztérium illetékeseinek becslése szerint sem éltek Magyarországon többen, mint 50 fő.⁵³ Az első becslés, amely a hetvenes évek közepére vonatkozik, az alsó értékhatárt érthette el, ha a hivatalos dokumentumokat vesszük figyelembe. 1973. december 3-án a Politikai Bizottságnak készült előterjesztésében a Külügyi Osztály arról számolt be, hogy a Magyarországon tartózkodó családok tagjai és az itt tanuló diákok összesen 31 főt tesznek ki.⁵⁴ A Külügyi Osztály 1975 februárjában kelt beszámolója szerint 221 chilei menekült van Magyarországon és további 60-80 érkezését várják a közeljövőben.⁵⁵ 1975. szeptember végén a Külügyi Osztály az MSZMP KB Titkársága számára készített javaslatában, már azt írta, hogy a 400 fős keretet Magyarország már felhasználta, ennek ellenére újabb száz fő befogadására tesznek javaslatot.⁵⁶

Azzal, hogy a nyolcvanas évek végén a Pinochet-rendszer, hasonlóan a szocialista rezsimekhez, kezdett felbomlani, az itthoni chilei kolónia tagjai is egyre többet tudtak meg az otthonmaradottakról. Megdöbbentő részlet, hogy a politikai menekültek több mint másfél évtizedig nem tudtak semmit az otthonmaradt barátokról és rokonokról sem.

„Hogy mit tudtunk ez idő alatt Chiléről, arról, hogy mi történik otthon? Semmit, azon kívül, amit a magyarországi újságokban lehetett olvasni. Egyébként teljesen

⁵² Interjú Maria Teresa Zubicuetával, 2024. május 30. 4.

⁵³ Szegő 1998.

⁵⁴ MNL OL M-KS 288-5-625. 104. Jelentés a Politikai Bizottságnak. 1973. december 4.

⁵⁵ MNL OL M-KS 288-32-b-1975. 85–87. 1. Tájékoztató a Politikai Bizottság chilei szolidaritási akciókról szóló határozatának végrehajtásáról. 1975. február 5.

⁵⁶ MNL OL M-KS 288-7-487. 18. Javaslat a Titkárságnak. 1975. szeptember 29.

el voltunk zárva az otthonmaradottaktól. Apám, aki a kommunista pártnak volt a tagja, jobbnak látta rejtőzködni. Folyamatosan költözött, vándorolt egyik helyről a másikra anyámmal és húgommal Chilén belül. Több mint tizenöt évig élték ezt az életet. Aztán végül Argentínába kényszerültek átköltözni, mert veszélyessé vált számukra Chilében maradni. Ez 1988-ban történt, képzelj el, már majdnem vége volt a rendszernek.”⁵⁷

A demokratizálódás, de leginkább a hidegháború vége kinyitotta az addig egymásra zárt világokat. A Magyarországon maradottak számára az új helyzet sem tudott megváltoztatni olyan viszonyokat, amelyek az elmúlt évtizedben mentek végbe. A családi, baráti és munkahelyi kapcsolatok, amelyek a hetvenes–nyolcvanas években szövődtek azoknál, akik nem tértek vissza Chilébe, 1989 után is tovább erősítettek a Magyarországhoz való kötődést.

„1989 szeptemberében, ahogy a korábbi években is, Bécsben voltam meghosszabbítani az útleveletem. A mai napig chilei állampolgár vagyok. Ott szóltak, hogy már utoljára kellett megtennem ezt az utat, mert Budapesten nyílik a chilei konzulátus, ők fogják a papírokat kezelni ezután. Nemsokára jártam a konzulátuson, ott összeismerkedtem az itt dolgozókkal. Aztán a Tungsramban szóltak, hogy a chilei konzulátusról keresnek, mert munkatársra van szükségük, és én is szóba kerültem mint jelölt. Így beadtam az önéletrajzomat és végül úgy döntöttek, hogy engem választanak. A konzulátuson, majd a nagykövetségen dolgoztam mostanáig [2024. április végéig – P. M.]. Hogy visszautaztam-e Chilébe? Igen, voltam többször is. De először Buenos Airesbe mentünk 1999-ben, hogy apámmal találkozzam. Aztán jártunk Chilében 2000-ben és 2003-ban is. És most is tervezzük, hogy a közeljövőben Chilébe utazunk. A családom? A gyermekeim spanyol anyanyelvűek, de már itt nőttek fel, itt jártak iskolába, itt alapítottak családot. Kevés kötődésük van Chiléhez, ahogy már a felnőtt unokámnak sincs sok.”⁵⁸

A chilei emigráns sorsok különböző képet mutatnak. Az itt felvázolt életút atipikusnak számít, mivel elbeszélője, a többséggel ellentétben, nem tért vissza korábbi hazájába 1989–1990 után. Ez a döntés, a leszármazott generációkat tekintve, a magyar társadalomhoz és kultúrához való asszimilációt erősíti. Nyilvánvalóan azoknak sem volt könnyű dolguk, akik hazatértek Chilébe, hiszen egy új országgal, megváltozott társadalmi viszonyokkal kellett szembesülniük, ebben a környezetben kezdték kiépíteni új életüket. Számukra is fennmaradt ugyanakkor a különböző kultúrák közötti lét tapasztalata, amely leginkább a kétnyelvűségben marad fent, egészen addig, amíg a leszármazott generációk tudásából ki nem kopik a két kultúra tudata. Addig is, azok a chileiek, akik Magyarországon

⁵⁷ Interjú Maria Teresa Zubicuetával, 2024. május 30. 4.

⁵⁸ Interjú Maria Teresa Zubicuetával, 2024. május 30. 4.

találtak menedéket a hetvenes évek közepén és az ő leszármazottaik összekötik a két egymástól oly távoli országot.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-C-2-i Egészségügyi Minisztérium Szociálpolitikai Főosztály iratai, 1951–1987.

XIX-J-1-j Külügyminisztérium TÜK iratai, 1945–1995.

XXVIII-M-13 Magyar Szolidaritási Bizottság, 1965–1990.

M-KS 288-5 Az MSZMP KB Politikai Bizottsága iratai, 1957–1989.

M-KS 288-7 Az MSZMP KB Titkárságának iratai, 1957–1989.

M-KS 288-32 Az MSZMP Központi Bizottsága Külügyi Osztályának irata, 1957–1989.

Népszabadság, 1971, 1977, 1998.

Interjú Maria Teresa Zubicueta chilei emigránssal 2024. május 30-án, készítette Pap Milán. (A szerző tulajdonában.)

Joób Sándor 2020: Egy chilei menekült, aki évtizedek óta a magyar szegényeken segít. *index.hu*. Kibeszélő podcast 43. 2020. július 30. https://index.hu/belfold/2020/07/30/carlos_lattes_pavez_interju_podcast_szegenyseg_szocialis_ellatas_rendszervaltas_hajlektalan_csaladok_atmeneti_otthona – utolsó letöltés: 2024. december 8.

Lengyel Nagy Anna 2013: „Hároméves voltam, amikor Pinochet emberei szitává lőtték az apámat az utcán” – a magyarrá vált chilei Pablo kanyargós élettörténete. *24.hu*, 2013. november 12. <https://24.hu/belfold/2023/11/12/pablo-carina-chile-kuba-magyarorszag-ujpalota-pinochet-menekultek-portrerireport/> – utolsó letöltés: 2024. december 8.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Acquaviva, Antoine – Fournial, Georges – Gilhodes, Pierre – Marcelin, Jean 1971: *Híradás Chiléről*. Kossuth, Budapest.

Aguirre, Carlos – Drinot, Paulo (eds) 2017: *The Peculiar Revolution: Rethinking the Peruvian Experiment Under Military Rule*. University of Texas Press, Austin. <https://doi.org/10.7560/312117>

Árkus István 1974: *Véres napok Chilében*. Kossuth – Táncsics, Budapest.

Brands, Hal 2010: *Latin America's Cold War*. Harvard University Press, Cambridge, Mass. – London. <https://doi.org/10.2307/j.ctvj2vjz>

- Carrasco, Carmen Norambuena 2000: Exilio y retorno: Chile 1973–1994. In: Garcés, Mario et al. (eds): *Memoria para un nuevo siglo: Chile, miradas a la segunda mitad del siglo XX*. LOM, Santiago de Chile.
- Constable, Pamela – Valenzuela, Arturo 1991: *A Nation of Enemies: Chile under Pinochet*. W.W. Norton & Company, New York – London.
- Del Pozo, Alberto 2004: Los chilenos en el exterior: ¿De la emigración y exilio a la diáspora? El caso de Montréal. *Revue européenne des migrations internationales* (20.) 1. 75–95. <https://doi.org/10.4000/remi.4968>
- Dufey, Alberto 2023: *El exilio chileno en Suiza: 17 años de solidaridad helvética (1973–1990)*. Independently published.
- Harmer, Tanya 2011: *Allende's Chile and the Inter-American Cold War*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill. https://doi.org/10.5149/9780807869246_harmer
- Horváth Emőke 2021: Magyar–chilei külkapcsolatok a hidegháború korai szakaszában, 1947–1965. *Világtörténet* (43.) 353–372.
- Horváth Emőke 2024: *Magyarország külkapcsolatai Latin-Amerika egyes országaival a hidegháború korai szakaszában (1945–1959)*. L'Harmattan, Budapest.
- Kerekes György 1974: *Kubától Chiléig. Forradalmak és ellenforradalmak Latin-Amerikában*. Kossuth, Budapest.
- Kerekes György 1976: *Chile. Egy tragédia tanulságai*. Kossuth, Budapest.
- Labarca Goddard, Eduardo 1973: *Négy szemközt a chilei forradalomról. Interjú Luis Corvalánnal*. Kossuth, Budapest.
- Riberio de Menezes, Alison 2021: Recovering Refugee Stories: Chilean Refugees and World University Service. *Journal of Refugee Studies* (35.) 3. 1073–1088. <https://doi.org/10.1093/jrs/feaa097>
- Schlotterbeck, Marian E. 2018: *Beyond the Vanguard: Everyday Revolutionaries in Allende's Chile*. University of California Press, Oakland. <https://doi.org/10.1525/9780520970175>
- Sigona, Nando 2014: The Politics of Refugee Voices: Representations, Narratives, and Memories. In: Fiddian-Qasimiyeh, Elena – Loescher, Gil – Long, Katy – Sigona, Nando (eds): *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford University Press, Oxford, 369–382. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199652433.013.0011>
- Szegő Gábor 1998: Megfogyatkozott a chilei kolónia. *Népszabadság* 1998. október 20. 2.
- Valdés, Hernán 1976: *Egy chilei fogoly naplója*. Kossuth, Budapest.
- Vályi Zsuzsa 1974: *Forradalom és ellenforradalom Chilében*. Magvető, Budapest.
- Villegas, Sergio 1974: *A stadion. Szemtanúk a chilei junta terrorjáról*. Gondolat, Budapest.
- Wittman Tibor 1971: *Latin-Amerika története*. Gondolat, Budapest.
- Wright, Thomas – Oñate, Rody 1998: *Flight from Chile: Voices of Exile*. University of New Mexico Press, Albuquerque.